

Sjónarmið

Dømdur ella fordømdur?

Ein føroyskur blaðstjóri er dømdur at fara í fongsl í langa tíð. Hann hevði sum tann fyrsti gjørt vart við so óhugnalig viðurskipti í føroyskum samfelagslívi, at eingin annar hevði torað ella troystað sær at nevna tey - fyrri ikki at dálka seg sjálfan og fáa óvinir á skeivum stöðum.

Sumt fólkaslag dugir at hevna seg.

Dan Klein skal bæði bota og sita - og tað so nógv, at tilveran hjá honum og næstu hansara, og hartil sjálvst livibreyð hansara ikki kunnu vera serliga tespilig í hesum døgum.

Vit, sum kenna Dan Klein, vita, at tann maðurin er eingin brotsmaður. Vit ivast í, um ikki teir, ið hava borið seg skeiðt, at sita hinumegin borðið.

Men tað nyttar einki at halda tað. Maktin hevur altíð ligið á sínum stað. Og hon verður umsitin eftir sínum lokalitetum og sínum persónliga inventari.

Ein rættarskipan hevur ongantíð verið annað enn ein avspjelling av samfelagsstruktúrunum.

I teimum døgum, tá ið Quirinius var landshövdingi í Sýrialandi, dømdu teir ein kendan mann til deyða. Tað var tekniskt púra lógligt. Gerningar hansara dømdu hann - ikki rómverskt hersetingarvald og jødisk tempurariokrati. Tað einasta, sum neyðugt var hjá honum, sum segði upp dómin, var at vaska sær um hendurnar.

I Stalintíðini dømdu dómstólarnir stalinistisk, í Hitler tíðini nazistisk.

I Danmarkar ríki kemur soverðið sjálfandi ikki fyrri. Dómstólarnir eru samantvinnaður triði partur av einari demokratiskari skipan.

Akeruvaldið arbeidir undir somu treytum. Men allir samfelagsstovnar umsita eina skipan, sum í síðsta enda politikarar hava gjørt. Teir hava maktina og seta reglurnar. Útinnandi, dómandi og umsítandi vald skulu so syrgja fyrri, at alt skal vera sum tað skal.

Nakað annað er, at hesi völd ongantíð hava verið leys hvørt av øðrum. Guð viti, hvussu nógvir juristar hava lisið verkíð hjá Montesquieu »De l'esprit des lois«. Summir hava kanska lisið um tað.

Henda grein má endiliga ikki uppfatast sum

ein affinning at føroyskari ákeru- og dómsskipan. Har man alt vera í góðum og samvitskufullum hondum.

Føroyskir politikarar hevdu skapað (kanska uttan at vita hvat teir gjørdu) eina skipan, sum var so samfelagsfígindalig, at allir menn hveptu seg við at siga nakað, tí nógv kundi vera í vanda.

Dan Klein var tann fyrsti, sum tordi. Ikki fyrr enn hann hevði offrað alt sitt og hevði bót - næstan við lívi sínum - tordu hinir framat.

Men tá var kanska ov seint. Úr lummum Føroya fólks vóru longu pumpaðar milliónir - ella milliárdir? - inn í eina falska og rotna politiska og búskaparlaga skipan.

Dan Klein sjálfur skal heldur ikki sleppa undan affinning: Hví kannaði hann t.d. ikki Ráfiskagrunnin? Tað má bera til enn, tí nú hevur hann góða tíð. Hvussu nógvir pengar vórðu játtaðir hesum stovni? Hvør persónur og hvør fyrirkæla fekk hesar pengar? Hvar er hesir pengar í dag? Hvat kom burtur úr teimum samfelagsbúskaparlaga?

Hvar eru skipini í 100-millióna klassanum, sum hin føroyski skattgjaldráttur situr og blóðir fyrri í dag? Hvørjir persónar finga hesar hundradtals milliónirnar - og hvar eru úrslitini? Hvar eru skipini?

Dan Klein hevur verið alt ov mildur og fólkaligur. Hann kundi havt gjørt vart við tað, sum eingin annar torir at nevna: At føroyingar í dag sita eftir við einum rustikustaflofta - og at neyðugt verður at fara aftur til »endurnygging fiskiskiparótans«, so sum gjørt varð í ringastu tíðum í 1950-árunum. Tí verki - umaftur - sleppa føroyingar ikki undan. Og tað verður tað tyngsta takíð her móti endanum á öldini.

Ein annar natúrligur spurningur skuldi verið: Hvussu nógvir hundradtals milliónir fóru til fyrbrigðið »bygdamening«? Hvussu nógv av menning stendur eftir av hesum jättanum? Tað má eisini bera til at siggja í almennum og privatum roknskapum.

Dan Klein kann seta seg ein dag á ein hartil innrættaðan líkamspart í kongsins tugthúsi at hugsa um hesar spurningar.

Men tíðarskeiðið, sum

Dan Klein setti spakan undir, hevði verið næstan sum nazitíðin: Öll vistu av tí, sum fór fram, men eingin tordi at siga nakað - og aftan á sögdum öll, at tey einki vistu.

Surrealistiskar húsarannsóknir, rættarsakir um skipabyggingarmál við ógiligum politiskum, demokratiskum og moralskum implikationum vistu, at öll vistu alt.

Hitt føroyska samfelagið var rotnað á altari Mammons.

Alt hetta kundi so verið. Öll, sum kenna Dan Klein, vita, at hann við hvørt kann vera ein eitt sindur óstortsligur persónur. Men upp á ein máta er tað júst charma og virði hansara.

Hann má hava einsamallur sitidag og nátt og røkt sitt livibreyð. Hann hevur ikki altíð havt apparat og starvsfólk til so nógv »research«, eitt orð, sum journalistarnir úr Árhús plaga at prýða seg við uttan at duga tað. Har læra teir heldur ikki at skriva og stava føroyskt. Av pengunum á figgjarglógini til politiska upplýsing hevur Dan Klein einki oyra fingið.

Nú fara so fongslsportirni í lās. Glintini av boltum og jørnum kunnu fáa fantasíð hjá børnum og öldingum í Føroyum á flog: Har situr hann á sínum modernaða Bremarhólmi í heimastýrinum.

Harvið er ikki vist, at ein djúv rødd er tagnað. Hitt pluralistiska demokratíð við nógvum møguleikum at gera vart við hugsanir og áskoðanir er farið at trongjast.

Dagblaðið er farið, Fjúrtaði er farin, Tingakrossur er farin. Sjónvarpið hórar við kunstigum andadrátti og uttan hegri meining. Utvarpið hevur sínar tíðindasendingar, eftir tær kann altíð ein pláta tveitast á. Tað er mest synd fyrri musikk.

Intil í seinastu viku helt eg, at vit høvdu eina civiliseraða fongslsskipan, har fólk um ikki annað sluppu at liva við sitt lív. Í blóðunum lesi eg, at blaðstjórinn Dan Klein hvørki má hava telefon ella hava telduna við sær. Hann hevur klagad, og, sum eg havi skilt, hava

bureaukratisku og politisku fangavörðar Danmarkar ríks forboðið honum hetta - av umsorgan fyrri trygd ríkisins. Hetta kann ikki merkja annað, at delin-

kventurin verður roknaður sum ein vandi fyrri ta skipan, sum hetta danska politiska undirsystemið í Føroyum skal virka eftir.

Um hetta er rós ella last má takast eftir lyndi. Hitt fariseiska yvirklassafenomenið í Føroyum Amnesty International kundi av sínum eitingum kannað eftir, um vit nú kunnu hava politiskar fangar í Føroyum - og rapporterað til London um henda nýggja stand.

Havi eg skilt alt rætt, eru í Danmarkar ríki í Føroyum tvey slag av fangum. Fyri at kvalificera teg til tað hægri slagid mást tú til Danmarkar at sita - millum drápsmenn og stórbrotsmenn í fongslum, sum eru væl skipað brotsmannasamfeløg - og sum rikismyndugleikar tykjast at hava mist tamarhaldið á. Í Føroyum kanst tú sleppa at sita, um tú hevur gjørt teg inn á eitt snóratræ ella hevur tikið uppundir.

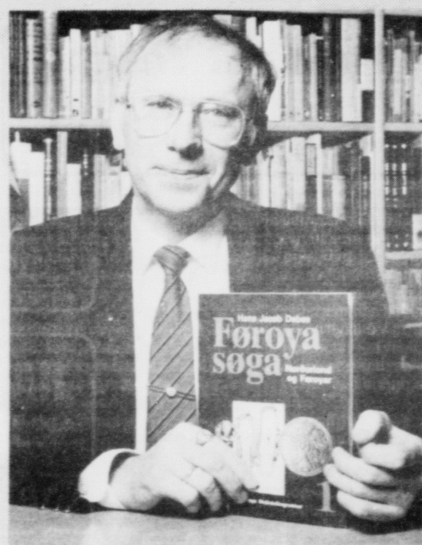
Eg kendi væl ein annan føroyskan blaðstjóra, sum mátti fara í fongsl, tí hann setti seg upp móti órættinum. Tá áttu fiskimannabørnirni í Føroyum einki at eta. Egnu børn hansara vóru sjálvsagt keddi av, at pápin mátti í fongsl uttan at vera brotsmaður, og tey vórðu happað, sum superpedagogarnir kalla tað í dag. Men børn skilja ikki altíð allar grundir. Ein dóttir hansara segði einaferð fyrri mær, at tey børnini fingi bræv frá pápa sínum úr fongslinum. Hann skrivaði nakað soleiðis (her eftir mínum minni): Pápi mátti fara í fongsl fyrri at tey svongu børnini í Føroyum skuldu fáa okkurt at eta.

Fyrr sögdu tey, at sögan endurtek seg. Tað ger hon ikki; men tíðir og umstøður kunnu skifta. Og við hvørt líkast.

Tað hevur verið føroyinga og dana siður í Føroyum at senda forstýrandi element av landinum. Nógvir føroyingar rotnaðu upp í leinkjum á skipasmíðjunum og akkersmíðjunum á Bremerhólmi og í Stokkhúsium.

Teir sluppu ikki at hava telefon og teldu við.

Men tíðin hevði aðrar formar fyrri torturi. So munnu tíðir skifta. Tað má vera ein revsing í sjálfum sær, at ein seyðatjóvur ikki sleppur

Hans Jacob Debes, professari, skrivar

at stjála seyð og ein blaðstjóri ikki at skriva.

I gamlari norðurlandskari rættarskipan var torturur ikki til. Men sum eitt úrslit av *Constitutio Carolina* frá 1532 breiddi henda siðvenja seg til Norðurland, og henda grundrættarregla gjørdist í øldir tað rættarlaga grundarlagið fyrri pining og niðurbrotning av menniskjum í øllum tí mentaða heiminum.

Adrenn talan kundi vera um telefon og teldur til revsifangar hevur ein danskur rættarlærur skrivað hetta: »Tortur mátti sum regel ikki bringes til anvendelse, medmindre der alt forelå formodning om sigtedes skyld og besluttedes ved reiskendelse. Tortur foregik i overværelse af dommer og retsskriver, der til protokolken nedtegnede de anvendte torturmidler, sigtedes holdning under torturen og derunder afgivne tilståelser. Sigtede kunne dog kun dømmes, når han i frit forhør gentog sine bekendelser. Lykkedes det ikke at afpresse tilståelse, måtte sigtede frikendes, hvorefter dommeren risikerede både straf og erstatning til den mishandlede. Faren herfor var dog ikke stor. Tortur kunne anvendes om fornødent i 2-3 omgange, efter forbyrdelsens grovhed af forskellig skarphe, men stigende i styrke hver gang. Ved større forbyrdelser anvendtes således: 1. gang: Tommelskræuer; 2. gang: Udstrækning af legemet med tove i arme og ben, ophængning i hænderne eller fingrene med vægte (af forskellig tyngde) under fødderne; 3. gang: Paternosterbåndet, den spanske støvle, brænden med

fakler under armene, fodsålemer eller andre ømfindelige steder. I øvrigt havde næsten hver by sine yndlingsmidler og særegne kvalifikationer... I Danmark benyttedes tortur ganske sikkert tidlig ifølge de forskellige stadsretter, men ved Dansk Lov (1683) blev tortur forbudt endtagen for over for majestætsfornærmelsessager (derunder højforræderi); 1687 indførtes tortur på for den københavnske Inkvisitionskommission, der undersøgte og påkendte sager om tyveri, hæleri, løsavtagighed, trolldom m.m.

Eg veit ikki, hvussu ein nýtiðar upp-shining av Donsku Lóg kann verða applicerað til Dan Klein. Tey á Heygunum kunnu illa koma undir hesar vísiligu paragraffir hjá juridiskum vinkulskrivarum. Høvdu tey dugað gand, so var annað; tí so kundu tey verið dømd, brennd og pind. Men tey dugdu ikki gand.

Tað kundi Dan Klein kanska lært seg innan sínar kongligu mýrar. Føroya Landsbókasavn má kunna útvega honum eina ordiliga og magnfylta gandabók. Ein skuldi vera við Gjógv; men hon man neyvan vera til longur.

Frá Kongliga Bókasavninum má onkur kunna fáast til láns í 60 dagar. Hana kundi so Dan Klein studerað, nú stundirnar eru góðar, og sólin skínur uttanfyri í tí frælsa partinum av tí føroyska samfelagnum.

So kundi hann, um ikki annað, komið undir gandaparagraffina í Donsku Lóg. Tað hevði so ikki verið einki.

Hans Jacob Debes, professari